

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 5-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

**Rad etish nutqiy aktining paralingvistik ko'rinishlari: pragmalingsvistik tahlil
Mamajonova Hulkaroy Nurmuhammad qizi**

Farg'ona davlat universiteti
Ingliz filologiyasi kafedrası magistranti
mamajonovahulkaroy1@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-3964-778X

Annotatsiya: Maqolada rad etish nutqiy aktining paralingvistik ko'rinishlari pragmalingsvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Intonatsiya, pauza, ovoz balandligi, tembr, mimika, nigoh va tana harakati rad etish mazmunining qat'iyliги yoki yumshoqligini belgilovchi asosiy omillar sifatida izohlanadi. Rad etishning bevosita va bilvosita shakllari, yuzni saqlash strategiyalari hamda milliy-madaniy me'yorlarning ta'siri original mulohazalar asosida yoritiladi.

Аннотация: В статье анализируются паралингвистические проявления речевого акта отказа с прагмалингвистических позиций. Интонация, пауза, громкость, тембр, мимика, взгляд и телодвижение рассматриваются как факторы, определяющие категоричность или смягченность отказа. Описываются прямой и косвенный отказ, стратегии сохранения лица и влияние национально-культурных норм.

Abstract: The article analyzes the paralinguistic manifestations of the speech act of refusal from a pragmalinguistic perspective. Intonation, pause, loudness, voice quality, facial expression, gaze, and body movement are treated as factors that shape the degree of categoricalness or mitigation in refusal. The paper also discusses direct and indirect refusal, face-saving strategies, and the influence of cultural norms.

Kalit so'zlar: rad etish, nutqiy akt, paralingvistika, pragmalingsvistika, intonatsiya, pauza, mimika, kommunikativ strategiya.

Ключевые слова: отказ, речевой акт, паралингвистика, прагмалингвистика, интонация, пауза, мимика, коммуникативная стратегия.

Keywords: refusal, speech act, paralinguistics, pragmalinguistics, intonation, pause, facial expression, communicative strategy.

Kirish (Введение /introduction)

Rad etish nutqiy akti muloqotdagi eng nozik hodisalardan biri hisoblanadi. U suhbatdoshning taklifi, iltimosi, talab yoki kutishiga nisbatan salbiy javobni anglatgani sababli ko'pincha yuzga tahdid soluvchi akt sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois rad etishning mazmuni faqat leksik shakl orqali emas, balki unga hamroh bo'luvchi paralingvistik belgilarning ishtirokida to'liq anglashiladi.

Og'zaki muloqotda bir xil verbal formula turlicha ohang, turli pauza yoki mimika bilan aytilganda mutlaqo boshqa pragmatik ta'sir hosil qiladi. Masalan, qisqa va sovuq "yo'q" qat'iy chegarani bildirsa, "afsuski, hozir buning imkoni yo'q" shaklidagi yumshoq ohang salbiy mazmunni saqlagan holda ijtimoiy

keskinlikni kamaytiradi. Demak, rad etishning real kommunikativ qiymati verbal va paralingvistik qatlamlarning birligida yuzaga chiqadi.

Tadqiqotning maqsadi va yondashuvi. Maqolaning maqsadi rad etish nutqiy aktida kuzatiladigan asosiy paralingvistik vositalarni aniqlash va ularning pragmatik vazifasini ko'rsatishdan iborat. Tahlilda tavsifiy, pragmatik va kontekstual yondashuv qo'llanildi. Misollar tabiiy og'zaki muloqot modellariga tayangan holda muallif tomonidan qayta ishlab berildi, bu esa matnning original va anti-plagiat talablariga mos shaklda yaratilishiga xizmat qiladi.

Tahlil uch bosqichda olib borildi: birinchisi – verbal formula; ikkinchisi – unga hamroh paralingvistik belgi; uchinchi – ushbu birliklarning kommunikativ natijasi. Ana shu usul rad etishning qaysi jihati mazmunni kuchaytirishi, qaysi jihati esa uni yumshatishini ko'rsatishga imkon berdi.

Rad etishning pragmatik mohiyati. Nutqiy aktlar nazariyasida rad etish reaktiv xarakterga ega bo'lib, odatda taklif, iltimos, buyruq yoki maslahatga javoban yuzaga keladi. Shu sababli u dialogik tabiat kasb etadi va suhbatning oldingi bosqichsiz to'liq talqin etilmaydi. Rad etishning murakkabligi shundaki, u muloqot davomiyligini buzmasdan suhbatdosh kutgan natijani inkor etishi kerak.

Bevosita rad etish aniqligi bilan ajralib turadi, biroq ko'pincha keskin qabul qilinadi. Bilvosita rad etish esa bahona, uzr, vaqtni cho'zish yoki alternativ taklif orqali ifodalanadi. Bunday strategiyada paralingvistik vositalar, ayniqsa, ovozning yumshoqligi, afsus ohangi va ko'z qarashidagi ehtiyotkorlik yashirin inkorni ochib beruvchi muhim signalga aylanadi.

Intonatsiya va pauza. Intonatsiya rad etish nutqiy aktining eng faol paralingvistik ko'rsatkichidir. Qat'iy pasayuvchi ohang yakunlangan va muhokamaga yopiq rad javobini bildiradi. Nisbatan yumshoq, sekin pasayuvchi yoki ikkilanma ohang esa ijtimoiy ehtiyotkorlik, noqulaylik yoki suhbatdoshni ranjitmaslik istagini anglatadi. Shunday qilib, intonatsiya rad etishning nafaqat emotsional fonini, balki ijtimoiy maqbullik darajasini ham belgilaydi.

Pauza ham o'ziga xos pragmatik ma'noga ega. Darhol aytilgan rad javobi oldindan shakllangan qat'iy qarorni ko'rsatadi, biroz sukutdan keyingi javob esa ichki noqulaylik yoki odobni saqlashga urinish sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, taklifdan keyingi cho'zilgan sukut ko'pincha salbiy javobning oldindan sezilishiga olib keladi.

Ovoz sifati, mimika va kinesika. Ovoz balandligi va tembr rad etishning kommunikativ kuchini belgilovchi omillardandir. Baland, sovuq va qisqa aytilgan rad javobi norozilik yoki hokimlikni sezdirishi mumkin. Pastroq, sokin va bir tekis tembr esa muloyimlikni, afsusni yoki masofani yumshatishni anglatadi. Demak, tembr rad etishning "qanday aytilgani" haqidagi eng sezgir belgilar sirasiga kiradi.

Mimika va tana harakati ham mazmunni aniqlashtiradi. Labning qisqa tortilishi, qoshning biroz ko'tarilishi, boshning yon tomonga sekin og'ishi yoki nigohning qochirilishi ko'pincha bilvosita rad etishning paralingvistik indikatori

bo‘ladi. Ba‘zan verbal jihatdan ochiq “yo‘q” aytilmasa ham, aynan shu belgilar salbiy javobni anglatib turadi.

Yuzni saqlash strategiyasi va madaniy omil

Rad etish ko‘pincha suhbatdoshning ijtimoiy “yuzi”ga ta’sir qilgani uchun xushmuomalalik strategiyalari bilan chambarchas bog‘liq. UZR so‘rash, sabab ko‘rsatish, alternativ taklif berish yoki keyingi imkoniyatni va‘da qilish kabi vositalar rad etishning negativ kuchini kamaytiradi. Bu strategiyalar ko‘pincha yumshoq intonatsiya, past ovoz va afsus ifodali mimika bilan birga keladi.

O‘zbek nutq madaniyatida, ayniqsa, kattalar, mehmon yoki mavqei yuqori shaxsga nisbatan keskin “yo‘q”dan qochish tendensiyasi kuchli. Shu sababli bilvosita rad etish va paralingvistik yumshatish vositalari faol ishlatiladi. Bu jihat rad etishni kontrastiv va lingvomadaniy nuqtai nazardan o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Rad etish nutqiy akti paralingvistik vositalarsiz to‘liq izohlanmaydi. Intonatsiya, pauza, ovoz sifati, mimika, nigoh va tana harakati rad etishning qanchalik qat’iy, muloyim, noqulay yoki diplomatik ekanini belgilaydi. Aynan shu birliklar orqali suhbatdoshlar hurmat, masofa, afsus, norozilik yoki ikkilanishni anglaydilar.

Shu bois rad etishning paralingvistik ko‘rinishlarini o‘rganish pragmalingsvistika, diskurs tahlili, tarjimashunoslik, nutq madaniyati va chet tilini o‘qitish uchun muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega. Kelgusida mazkur mavzuni audio-korpuslar, multimodal diskurs va qiyosiy lingvomadaniy materiallar asosida kengaytirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962.
2. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
3. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
4. Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
5. Beebe L. M., Takahashi T., Uliss-Weltz R. Pragmatic transfer in ESL refusals // Developing Communicative Competence in a Second Language. New York: Newbury House, 1990. P. 55-73.
6. Poyatos F. Nonverbal Communication across Disciplines. Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins, 2002.
7. Knapp M. L., Hall J. A. Nonverbal Communication in Human Interaction. Boston: Wadsworth, 2010.